

Eesti Kirjandusmuuseum
Tartu Ülikool

Dialog privaatse ja avaliku elu vahel

Inimese ja keskkonna suhete peegeldus pärimuses

Elektrooniline konverents
Täienduskoolituskursus

**18.02. – 18.05. 2002
Tartu 2002**

Tiiu Jaago, Mare Kõiva (koost.)
Lehti Pilt, Liisa Vesik (e-konverents)
Kairika Kärсна, Kristi Salve (tõlketoimetajad)
Andres Kuperjanov (küljendus)

Trükise valmimine on seotud Eesti Teadusfondi grantidega nr 3576 ja 5117.
E-konverents ja täienduskoolitus on seotud sihtfinantseeritavate teadusteemadega “Argikultuuri protsessid ajaloolises ja kaasaegses perspektiivis” TFLAJ0531 ning “Eesti ja sugulasrahvaste folkloor: zanrid, struktuur, tüpoloogia, historiograafia” 0050332s98.

ISBN 9985-867-12-2

© Eesti Kirjandusmuuseum
Tartu Ülikool
autorid

Sisukord

Tööjuhend	5
1. teema. Inimene ja koduloom	7
13.03.2002.	
Marika Mikkor (Tartu). Minu merisigade elust	9
Henni Ilomäki (Helsingi). Loomad rahva meeles ja rahvaluule keeles	13
2. teema. Inimene ja emotsioonid	19
20.03.2002.	
Emmanuel Habimana & Line Massé (Kanada). Kadeduse avaldumise vormid ja isiksusehäired	21
Ene Vainik (Tallinn). “Kuumaverelised” eestlased. Eestlaste rahvalikust emotsioonikategooriast	29
3. teema. Ränne ja lootused	43
27.03.2002.	
Aivar Jürgenson (Tallinn). Siber – metsik ja kodune. Siberi-eestlaste loodustunnetusest	45
Brigitte Bönisch-Brednich (Göttingen-Wellington). Migratsioon ja jutustus	57
4. teema. Sillad inimeste ja maailmade vahel	64
10.04.2002.	
Maili Vabrit (Tartu). Sünnipäev – endale ja teistele, korduv ja kordumatu	66
Argo Moor (Tartu). Surmateadlikkus: kas juhitud protsess või tarumeeriv kogemus?	74
5. teema. Inimene ja kodu	86
17.04.2002.	
Tiiu Jaago (Tartu). Kodu mõiste muutumisi 20. sajandil	88
Liina Rootalu (Peterburi). Peterburi eestlaste mõtteid kodust	99

5. teema

Inimene ja kodu

Kõik sündis nõnda, nagu Ants soovis: laev lagunes ära ja sinna asemele kasus saar; Ants elas toreda lossi sees ja valitses üle kõige saare (Eesti muinasjutud. Tallinn 1967, lk 331–333).

20. sajandi sündmuste käigus on kodu ja pere tähendus eesti ühiskonnas muutunud: täispööre toimub selles, kas kodu kui territoorium (hoone jms) ja majapidamine on midagi, mis on inimesest üle või on kodu inimese privaatum, kuhu ta tuleb “enda” juurde väljast.

Kuidas tunda ära kodu välised ja sisemised, nähtavad ja nähtamatud piirid?

Kuidas mõistavad kodu need inimesed, kes on vahetanud või kes vahetavad pidevalt elukohta?

Tiiu Jaago. Kodu mõiste muutumisi 20. sajandil

Liina Rootalu. Peterburi eestlaste mõtteid kodust

Kodu mõiste muutumisi 20. sajandil

Tiiu Jaago

1980. aastate algupoolel märkasid mõndagi eakamat inimest väitvat, et nüüdisajal ei ole paljudel enam õiget kodu. Päriskodu tähendab ju metsa, teeäärset oja ning põlvkondi ühendavat (talu)kohta ja isamaja. Teisalt on öeldud, et oma maja ei tähenda veel kaugeltki kodu: *kodu teeb koduks elu selles majas, elu ja inimesed* (KV 758: 122). Lapsena kujutlesin oma ema lapsepõlvkodu Virumaal ja sealseid asukaid värvilisena: vanaemaliin oli sinepikollane, vanaisapoolne suguvõsa sinakasroheline. Ilmselt kangastusid need värvid kuulnud juttudest. Emapoolsest suguvõsast ja tema lapsepõlvkodust räägiti palju, kuid mul polnud võimalust ise neid inimesi ja paiku sügavuti tundma õppida. Isakodus veetsin oma lapsepõlve ja isapoolsed esivanemad paigutusid mu meeltes konkreetseesse elukeskkonda, eelkõige sealsesse loodusesse.

Kodu ei seostu ainult maja ja selle ümbrusega, olulised on sümbolid. 1980. aastate eakad inimesed ei tundnud tänapäeva kodudes ära oma kodu sümboleid, sest elu ja ühiskond on oluliselt muutunud.

Kodu võib vaadelda kui ühist kultuurisümbolit, aga ka kui vahendit kultuurialaste klassierinevuste loomisel ja alalhoidmisel. See Marianne Gullestadi (1999: 158) väide sobib aluseks kodu- ja kodusümboli mõiste käsitlemisele, mida vaadeldakse alljärgnevalt erinevast keskkonnast pärit inimeste jutustuste alusel.

1. MAA JA LINN

Taluperedes kasvanute jutustustes põimuvad kodu- ja esivanemate teema.¹ Mälestused koonduvad neis lugudes talu või kodumaja ümber. See tuleneb põlvkonnast põlvkonda ühes ja samas paigas või kodus elamisest, täpsemalt töötamisest selle paiga ja sealsete asukate heaks. Neis jutustustes ühendab kodu paljusid inimesi, kes kõik on allutatud selle pere elurütmile.² Nendes jutustustes ei ole kõik sugupuu harud sama-väärsed, sest suguvõsa lugu rullub lahti talu – ühise kodu ja majapidamise – ajaloo kaudu.

Järgnevas lõigus peegeldub pereliikmete omavaheliste suhete allutatus kodumajale (“sa oled enne meid siin elanud”). Jutustaja on sündinud 1926. aastal Muhumaal, kõnesolev sündmus leidis aset 1970. aastatel.

Viis aastat pärast vennapoja surma läks manalateele ka onu Jaan. Ta oli 11 aastat voodis. Peale minu ema surma ta vist arvas, et viime ta vanadekodu. Suure hirmuga katsus ta ennast ära puua. Sidus paela vooditsa külge ja seadis endale kaela. Saime õigel ajal jaole. Ütlesin talle: “Onu, ära seda küll tee. Sa oled enne meid siin elanud, oled meile hea onu olnud. Ole siin voodis niikaua, kui sul on vaja olla. Sind ei viida siit mitte kusagile. Kui on meil leiba, siis on seda ka sinu jaoks.” Onu rahunes maha, andis paela minu kätte ja elas heas tujus surmani (EE 515).

Taluperes võrsunud jutustajad lähtuvad oma loos talukohast: selle loomisest, talu rajanud esiisast ja talu hüvanguks tööd rüganud sugulastest. Eestis ulatub mälu (ja talukoha) järjepidevus enamasti 18. sajandi algusse (Põhjasõda-järgsetesse aastatesse) või talude päriseksostmise aega 19. sajandi lõpus (Jaago & Jaago 1996: 56–71; Jaago 2001b: 265–270). Talupere sugupuu skeem on tegelikult talu rajajate ja -pidajate skeem. Teistel sellist sugupuu skeemi ei olnudki.

Need jutustajad, kes ei ole kasvanud talus, ehitavad oma loo teisti üles. Nende lugudes (1) esivanemate ja kodu teema ei põimu; (2) ühesugust skeemi kasutades tutvustatakse kordamööda isa- ja emapoolseid esivanemaid; (3) jutustust alustatakse tavaliselt endast.

Linlased keskenduvad kolmele-neljale viimasele põlvkonnale, seejärel puudutatakse nendega seotud paika ja aega, vahel ka muid seiku, kusjuures kõige enam rõhutatakse eluala. Ent kõik eelloetletu esitatakse iseseisvate teemadena, milles jutustaja identiteet avaldub vaid osaliselt (näiteks vihjetes etnilisele või sotsiaalsele päritolule).

Ka siis, kui jutustus on üles ehitatud sugupuule, jutustatakse mitu üksteisega sarnanevat lugu. Näiteks kirjutab 1921. aastal Tartus sündinud mees:

Minu isa [nimi] oli pärit Viljandimaalt Kolga-Jaani kihelkonnast vanast suurtalust. See talu müüdi sajandivahetusel, kui isa oli laps. Isa töötas lihttöölisena Meleski klaasivabrikus. Läks sajandi algul Venemaale, töötas Peterburi ligidal ühes äris aednikuna. Minu ema [nimi] sündis Virumaal Vaivaras mõisamoonaka peres vaestes oludes. [Märkus koolihariduse kohta.] Läks sajandi algul Venemaale, töötas Peterburis algul majateenija, siis ärimüüjana (KV 758: 175).

Hoopis hilisemasse põlvkonda kuuluva, 1961. aastal Tallinnas sündinud naise kirjapanek järgib sama mudelit:

Minu ema on samuti [nagu jutustaja ise] sündinud Tallinnas, aastal 1928, tema vanemad aga Siberis Mahtra sõja mässuliste järeltulijatena. Minu isa sündis Leningradis (nüüdses Peterburis) 1923. aastal eestlaste perekonnas, talle pandi nimeks Rolf, aga nõukogude ametivõimud seda ei lubanud, nad kirjutasid selle asemel Ruslan (EE 2001/118).

Nagu öeldud, ei ole selline põlvnemislugu jutustuse sissejuhatus, vaid järgneb jutustaja enesekohasele lühitutvustusele. Näib, et sedalaadi jutustustes tõuseb esiplaanile sotsiaalne enesemääratlus (talukeskses loos on samas funktsioonis jutustaja seos kodukohaga). Kuid esivanematega seotud paigad püsivad pärimuses visalt: kohamääratlused võivad küll ähmastuda (*läks Venemaale; Peterburi ligidal*), kuid ei kao. Järelikult on geograafial esivanematega seotud pärimuses oluline roll.³ Ajamääratlused on seevastu üsna ebamäärased (*sajandi alguses; Mahtra sõja mässuliste järeltulijad*), mis eeldab nii jutustajalt kui eeldatavalt kuulajalt (lugejalt) head ajaloolise tausta tundmist. Aastarve nimetatakse tavaliselt vaid perekondlike sündmuste puhul (isa ja ema sünniaasta vms).

2. ALLIKAD KÕNELEVAD

Alljärgneva käsitluse allikad pärinevad peamiselt Eesti Rahva Muuseumi kogust *Kirjasaatjate vastused* (KV 758) ja Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolise arhiivi kogust *Eesti elulood* (EE). Nende hulgas on nii kodueestlaste kui ka baltisakslaste ja väliseestlaste kirjapanekud. Mõlemad kogud sisaldavad kirjalikke teemajutustusi, mis on laekunud 1990. aastatel ja hiljem kogumisvõistluste käigus. *Kirjasaatjate vastustes* leiduvad teemajutustused toetuvad sageli rangemale skeemile kui elulugude kogu omad: esimeste aluseks on küsitluskava, teised juhitud vaid üldteemast (nt *Minu ja minu lähedaste saatuse ajaloo keerdkäikudes; Minu ja minu pere elu Eesti NSVs ja Eesti Vabariigis*).

Eakamad informandid on sündinud enne Teist maailmasõda Tallinnas või Tartus. Nende sotsiaalne taust on kirev: seal on käsitöölise ja ametnike, haritlaste ja kaupmeeste jne peredest pärit inimesi. Eestlaste esivanemad on linna kolinud valdavalt 19. sajandi lõpul või 20. sajandi algul, baltisakslaste suguvõsadel on aga põlvkondadepikkune linnakogemus seljataga. Seega ei ole linlaste rühm ühtne ja võimaldab huvitavaid võrdlusi.

Samas aegruumis sündinud jutustajate elu on kulgenud erinevaid radu pidi. Baltisakslased lahkusid Eestist 1939. aastal vastavalt Nõukogude Liidu ja Saksamaa lepetele. See ei olnud päris vabatahtlik minek, kuid ka mitte pagemine, nagu oli seda eestlaste põgenemine Läände pealetungiva Punaarmee eest Teise maailmasõja lõpul.

See ei olnud ka küüditamine Venemaale, mis vägivaldselt purustas paljude eesti perede elu.⁴ Tänu jutustajate erinevatele elukäikudele saab võrrelda Nõukogude Eesti ja Lääne ühiskonna peegeldusi Eestist pärit inimeste lugudes.

3. KODU PIIRIDEST JA FUNKTSIOONIST

1921. aastal Tartus sündinud, praegu Rootsis elav vastaja kritiseerib Eesti Rahva Muuseumis koostatud koduteemalist küsitluskava: *Küsimustiku koostaja on lähtunud omaaegsest, suurel määral romantilisest kodu- ja kodukohaideest kui inimese elu keskpunktist ja vältinud ühiskondlikke ja poliitilisi aspekte* (KV 758: 195). Küsitlusleht algab tõepoolest sõnadega: *Kodu on inimese elu keskpunkt ja tähtsaim koht maailmas. Enamasti on koduga lahutamatu seotud pere. Viidatakse kodu ja pere mõistete muutumisele ja mainitakse, et ühiskond sekkub isiklikku kodusesse ellu ainult kaudselt* (Pärdi 1998: 1–2; esimest korda 1993). Norra etnoloog Marianne Gullestad väidab, et tänapäeva Norra ühiskonnas on kodu privaatne: *Kuna kodu võetakse millegi enesestmõistetavana, on ta privaatsfääris kesksel kohal, kuid avalikkuses marginaalne* (Gullestad 1999: 159). Sõlmküsimuseks on seega kodu ja ühiskonna omavaheline seotus, see, kuidas sekkub välismaailm kodusesse ellu ja vastupidi – kuidas tegeldakse kodus ühiskondliku eluga. Käesolevas artiklis keskendutakse küsimusele, kuidas sekkuvad kodu ja ühiskonna seosed kodu- või minakeskses teemajutustuses.

Eeltsiteeritud vastaja seisukohalt tuleb senisest enam teadvustada ühiskonna osa kodu kujunemisel. Ta analüüsib oma vanemate elustiili 1920.–1930. aastate Eesti Vabariigis (nad keskendusid ainult oma kodule ja tööle, ei sekkunud poliitikasse): *Elasime kujutemas, et Eesti Vabariik oli eesti rahva soovide täidmine ja nii pidi see ka alati jääma* (KV 758: 195). Kuid Eesti Vabariigi lõpp tähendas tema perele ühtlasi kodu kadumist, väidab jutustaja. See on terav probleem ka tänapäeva Eestis: näib, nagu oleks passiivne suhtumine ühiskonnaellu siinse elulaadi ajalooliselt väljakujunenud kirjutamata reegel.⁵ Eelnenust lähtuvalt võib küsida, kas eesti kodud olid nõukogude ajal ühtlasi ka nõukogude kodud, ja kui olid, siis mil määral. Seda küsimust võimendab ka baltisakslastest jutustajate kinnitus: tuleb olla lojaalne riigile, kus elatakse (KV 758: 71). Kas see on võimalik ja vältimatu nõue ka nendele inimestele, kes elavad okupeeritud kodumaal? Kuhumaani võib ulatuda sel puhul lojaalsus riigile, et mitte minetada lojaalsust oma kodumaale?⁶ Ilmselt tuleb küsimusele vastuse otsimisel aluseks võtta seisukoht, et erinevates ühiskondades käituvad inimesed erinevalt.

Vello Sermat (1989: 775–776) kirjutab Ameerika ühiskonnas üles kasvanud noorte kohta, kes väidavad tundvat end eestlaste seas eestlase ja ameeriklaste seas ameeriklasena:

Kas on võimalik ennast tunda samaaegselt eestlasena ja ameeriklasena, ilma et see tekitaks sisemist konflikti? Vastaksin, et see on olemas isiku sisemisest arengust. Tehniliselt ja legaalselt ei eksisteeri mingeid probleeme: sinne ühiskond ei kirjuta meile ette osavõttu mingist kindlaksmääratud usulisest, filosoofilisest, poliitilisest või sotsiaalsest liikumisest. [- -] Et olla “hää kanadalane” või “hää ameeriklane” nõuab suhteliselt väga väikest sektorit meie igapäevasest elust; kõik muu jääb meie endi otsustada vaba valiku alusel.

Kuid analoogilist nõukogude inimese enesetunnetust Nõukogude Eestis elanud eestlaste elulugudes ei kohta. Põhjus on ilmne. Erinevalt Ühendriikidest kontrolliti Nõukogude Eestis väga pingsalt inimese elu (jõulude ajal kontrollisid õpetajad, kas nende õpilased ei lähe kirikusse; parteitöötajad jälgisid täiskasvanuid, et kodusesse ei toodaks jõulukuuski; eluaset, autosid, reise ja kohati ka tööd saadi vastavalt teenetele riigi ja partei ees jne) ja nõuti kõiges kommunismiehitajale kohast käitumist. Enne Teist maailmasõda Järvemaal sündinud, hiljem linna kooli läinud naine kirjutab:

Ma olin kuusteist [1950], kui algas kaksikelu: instituudis tuli aja vaimu järgi üles öelda seda, mida siis ajalooks kutsuti, marssida demonstratsiooniproovidel,

hääletada komsomolikoosolekutel, mis kestsid kogu nädalavahetuse, käia kolhoosis... Kodus muretsesime omaenda edasise saatuse, aga veel rohkem isa pärast, keda mööda vanglaid veeti ja kes lõpuks tüüpilise 25+5 sai, millest kuus aastat vangilaagreis oli (EE 2001/86).

1988. aastal, kui sinimustvalge lipp üle pika aja Tartus avalikkuse ette toodi, jäi jutustaja (sündinud 1947. aastal Tartus) poeg kauemaks välja, kui ema seda soosis.

Siirdusin otsima ja nägin teda otse lippude all seismas. Raadiosaatjatega mehed jagasid korraldusi. Läksin paanikasse ja kamandasin: poeg, tule kohe koju! Tema torises, et ükskord elus oli võimalus eesti lipu all olla ja mina rikkusin selle ära. Nüüd sellele mõeldes saan aru, et hirm pidi ikka suur olema küll. Vabadusega harjub kiiresti (EE 2001/308).

Avalikkuse kontroll pärssis inimese valikuid ja loomulikult oli kodu ülesanne tasakaalustada inimese ja ühiskonna vahelist konflikti, mis peegeldub ka jutustustes. Nõukogude ajast tulnud inimestel vastandub kodu oma privaatsuses ühiskonnale. Kodu kaitses emotsionaalselt avaliku ülekohtu ja võõraste normide eest.

Erinevates ühiskondades on kodu funktsioonid ja koduga seotud sümbolid erinevad. Kui võrrelda Vello Sermati tähelepanekuid ameerika ühiskonna kohta nõukogude ühiskonna kajastustega pärimusjutustustes, ilmneb, et inimese ja ühiskonna suhted võivad olla diametraalselt erinevad. Vello Sermat vihjab probleemidele, mis tulenevad eelkõige isiksuse arengust, täpsemalt tema pidetusest ehk juurtetusest (Sermat 1989: 784). Nõukogude ühiskonnast jutustamisel domineerivad isiku ja ühiskonna vahelised konfliktid, kus pidetuse tunde tekitavad ühiskonna kontroll ja surve.⁷

Põhimõtteliselt sama kinnitab Valdur Mikita uurimus elulugudest kui tekstidest. Toetudes Eric Berne'i, Mihhail Rozini ja Juri Lotmani töödele kõneleb V. Mikita biograafiast kui stsenaariumist. Inimene, luues oma elulugu kui teksti, lähtub teatud kujutlusest, mis on tema elu, millised sündmused loovad tema eluloo. Inimesel ei pea olema ainult üks eluloo kui jutustuse stsenaarium, sest iga juhtum, isegi argireaalsus võib olla jutustuse seisukohalt sündmus, kuid ei pruugi seda olla. Inimene valib oma stsenaariumile sobivad sündmused. See valik sõltub kultuuritaustast. *Ühtlasi viitab see ka asjaolule, et väärtussüsteemide poolest jäigas kultuuris satub inimene kergesti vastuollu ühiskonnaga; demokraatlikus kultuuris aga iseendaga, sest ühe ja sama motiivi realiseerumine erinevate stsenaariumide vaatevinklist eeldab sageli täiesti erinevat käitumist (Mikita 2000: 88).* Nii ühel kui ka teisel juhul on kodu ja pere osa inimese kujunemisel oluline, kuid täidab oma funktsiooni erinevalt.

4. KODU SULETUS JA AVATUS

Jutustustes tuleb kodu ja ühiskonna seoste kujutamisel esile veel kaks tegurit: jutustaja vanus (tema elufaas) ning jutustaja arusaam privaatsusest ja avalikkusest. Lapsepõlv on kahtlemata kodukeskne, samuti vanadusaastad. Vahepealses elus asetub kord esiplaanile kodu, kord õpingud või töö, nagu järgnevas näites, kus naine kirjeldab oma keskiga:

Isiklik elu – see on teine plaan. Kuni armastad ja kannatad, on muidugi kõik muu fooniks, aga distantsilt piseneb kunagi hirmtähtis personaalne sfäär tunduvalt, näib kulunu ja oma ajas fikseerituna. Küllap see tuleb inimloomuse ehitusest, et ei saa kehtvalt läbi elada olnud ahastust ja joovastust ning normaalseks jääda. Igal asjal on oma aeg, ja kui see kord möödas on, tuleb osata iseendaga uutes oludes toime tulla (EE 2001/86).

On tähelepanuväärne, et eriti 1950.–1960. aastate (hilisema aja kohta ei ole see enam nii järjekindel) elu peegeldavates lugudes kõneldakse palju oma vanematest ja esivanematestki, samuti lastest või lastelastest, kuid väga vähe pööratakse tähelepanu

abikaasale. Tõenäoliselt on selle põhjuseks ühelt poolt ühiskonna erijooned: sõjaaja ning vangistamis- ja küüditamisaastate tüdrukud kasvasid sageli isata, abielud lagunesid⁸ jms, teisalt aga ka selle teema privaatsfääri arvamine, s.t suletus avalikkusele.⁹ Tähelepanu võidi pöörata küll abiellumisele,¹⁰ kuid lahutusi ainult mainitakse (*selle saab praegu paari lausega ära öelda, aga seda oli väga valuline läbi elada* (EE 2001/86)). Nii on ootuspärane, et koduteemalistes jutustustes domineerivad lapsepõlv ja vanadusaastad.

Eakad jutustajad nendivad, et enne Teist maailmasõda oli nt Tartu linnamajas asuv kodu lapse seisukohalt väga privaatne. Lapsed mängisid koduaias, mitte avalikel mänguväljakutel (KV 758: 18). Samas kuulusid sellesse privaatsete kodudega linnakeskkonda omad linnamängud. 1934. aastal sündinud tartlane kirjeldab, kuidas nad poistega jaganud Riia maanteel möödasõitvad autod värvi järgi omavahel ära: kelle valitud värvi autosid kõige rohkem möödus, oli võitja (EE 411: 17).

1918. aastal Tallinnas kohtupolitseiniku tütreina sündinud naine räägib kohtusaalis kogetud lapsepõlveelamustest, mis viisid ta kurssi väga erinevate elutahkudega. Hiljem, pärast isa surma töötab ta ema Lasnamäe vanglas ja sellega seoses meenutab ta filmide vaatamist vanglakinos, aga ka arutlusi vangide elu üle (KV 758: 158; 162). Ja ometi on sellegi lapse maailm väga kodukeskne: eelkirjeldatud kohtu- ja vanglaelamused annavad edasi üksnes vanemate hoiakuid ja kommentaare või oma hiljem väljakujunenud hinnanguid. Jutustaja suhtumine vangidesse ei ole vahetu, ta kõneleb neist täiskasvanute arvamusel edastades: *Emal kahetses neid [poliitilisi vange], et nad oma nooruse uljuse ja ideede nimel peavad vangis istuma* (KV 758: 162).

Tänapäeva Tartus, nagu teisteski linnades, mängivad lapsed enamasti avalikel mänguväljakutel. Sõjaeelse lapsepõlvekodu ja tänapäeva kodu ühe erinevusena nime-tataksegi privaatsuse kadumist (KV 758: 18; 45). Samas ei selgu, mil määral on see väide sõltuv jutustaja enda elufaasidest. Võibolla ta lihtsalt tajus lapsena kodu avalikkuse eest suletuna, vanaduses aga tundub see liiga avatuna.

5. KODU JA JÄRJEKESTVUS

Varasema, 20. sajandi alguse linnakodu erinevusena tänapäevasest toob mõni baltisakslane esile ka omaaegse linnakorteri või linnas asuva kodumaja kestvuse: suur kapitaalne kivihoone, mahagonist mööbel jms. Kõik see eeldab perekonna pikemaegset elamist samas paigas. Praegune linnakodu ei ole samade jutustajate arvates elanike seisukohalt kuigi kapitaalne (KV 758: 65). Varem pärandati mööbliesemeid põlvkonnalt põlvkonnale, tänapäevases koduolmes domineerivad aga lühiealised ja praktilised asjad.

Eesti päritolu linlased ei jõudnud tavaliselt 1930. aastail veel linnakodus samavõrra juurduda nagu põlislinlastest baltisakslased. See ilmneb näiteks kolimiste kirjeldamisel. Linnas sündinutele ei ole kolimine (s.t kodu vahetamine) emotsionaalselt kuigi raske ja uues paigas kodunetakse kiiresti (KV 758: 118–120; 320). Kummagi asi teisiti, kui maha tuleb jätta maakodu (sama ei käi suvila vms kohta). Kui linlasest jutustaja on pärit taluühiskonnast, lähtub tema jutustus ikka talust ja selle rajajatest (KV 758: 297 jj).

Siit küsimus: kas linnas loob kodu mingi seesmine suhe (elurütm, inimsuhted, üksikesemed, mida saab uude koju kaasa võtta ja millel on omaniku silmis oluline, sümboolne tähendus), maal aga on kodutunnetus seotud aja ja ruumi põimumisega (esivanemate töö, loodus)? Esimesel juhul on maja nagu kest, mida vahetatakse vastavalt inimese vajadustele ja elufaasile, teisel juhul domineerib maja, s.t kodukoht allutab inimeste suhted ja individuaalsuse.

Kui jälgida kolimisteema dünaamikat jutustustes (nt KV 758: 176 jj; 276), võib märgata, et selle keskmeks on elujärg, täpsemalt elujärje muutus sotsiaalses või/ja materiaalses mõttes. Teisipidi võttes peegeldub elujärje muutus kodude vahetamises.

Kolimisest saab jutustuses elujärge (elulugu) rütmistav sündmus, mis osutab elumuutustele. Nii on see omamoodi piirimärk. Talupere pärimuses on jutustuse teljeks kestvus (sotsiaalne seis ja materiaalne olukord ei muutu kuigi oluliselt). Ilmselt kujundab teadmine konkreetsest looduslikust ja esivanemate loodud ümbrusest tugeva teadmise oma kohast selle kõige otsesemas (territoriaalses) tähenduses. Eluruumi vahetavale perele on pidepunktid teised (eeldan, et need on seotud isiksuse kujunemise ning tööalase jms ühiskondliku positsiooni muutumisega).

Eluruumi vahetamine kõneleb võimaluste muutumistest (nii positiivses kui ka negatiivses võtmes). Näiteks 1918. aastal Viljandimaal sündinud jutustaja isa oli taluomanik, kuid et ta hingelt talumees ei olnud, anti talu rendile ja koliti linna, kui jutustaja oli kaheaastane. *Emä oleks meeleldi jäänud maale, aga ta oli mehest palju noorem ja ka talu polnud naisel üksinda võimalik pidada, nii tuli pere linna, kus isa sai töökoha ja korteri kohtumajja* (KV 758: 158). Kui jutustaja isa suri, pidi ka pere ametikorterist lahkuma.

Kolimised olid meeldivad sündmused ühele 1920. aastate alguses sündinud jutustajale, sest tema elutingimused paranesid pidevalt. Kui aga tulid pöördelised muutused ühiskonnas, muutus ka suhe korteritesse ja kolimistesse. *Minu kõige traagilisem kodu oli Päeva tänavas [kuues elukoht seitsmest ajavahemikus 1921–1943], kuhu kolisime 1939. Minu isa vangistati novembris 1940 [- -] ja saadeti Siberisse. 1941. aastal põles see kodu maha* (KV 758: 176).

6. VANEMATEKODU PÜSIOOSA ON VANEMAD

Lapsepõlvkodude vahetamised on suhteliselt valutud, sest kodu tähendabki vanemate (ema) juures olemist (KV 758: 122; 167; 224; EE 411: 4). See kehtib isegi äärmuslikes tingimustes. Näiteks kirjutab 1940. aastal Valgamaal sündinud naine, kelle ema küüditati koos tema ja veel kahe lapsega 1949. aastal Siberisse: *Lastel oli [Siberis] tegelikult huvitav. Talvel oli palju lund ja suvel sai põhiliselt jões elatud. Ainult emale võis see olla täielik põrgu* (EE 2001/20).

Laste head kohanemisvõimet kriitiliseski olukorras mainib Tartus sündinud baltisakslasest mees, rääkides Poolasse ümberasumisest 1939. aastal. Ilmselt mõjutas tedagi toona vanemate lähedalolek, sest tema vanematele, nagu mainib jutustaja, oli ümberasumine emotsionaalselt väga raske. Samuti lisab ta, et tunnetab vanas eas Tartu-kodu kesksust oma elus (KV 758: 13).

Pagulasnoorte kiirest kohanemisest võõrastes tingimustes, antud juhul Austraalias, on juttu järgnevas näites: *Kuna olime noored, energilised, täis töötahet ja elurõõmu, siis kohanesime hästi* (EE 771). Kui laste kohanemisvõime tagab vanemate juuresolek, siis pagulasnoorte puhul tuli peale nooruse ja teotahte kindlasti arvesse ka stabiilse tuleviku lootus vaatamata kodu ja kodumaa kaotusele ning sõjasegadustele.

Lapsepõlvkodu eristatakse nn oma kodust (KV 758: 117; 159; 170), kuid selles kõrvutuses ei vastandu kaks iseseisvat kodu, sest esimene sisaldub teises. Vastanduvad konkreetset majad või paigad ja enda koht seal. Kodude eristamine tuleneb inimese elufaasidest: oma kodu tuleb siis, kui abiellutakse ja luuakse pere või asutakse omaette elama (KV 758: 13; 120; 158; 171).

Lapsepõlvkodus saadakse emotsionaalsed pidepunktid, millele toetutakse elu lõpuni. Selle kõrval aga vajatakse konkreetseid (asjastunud) märke, mis kinnistavad olnud. Selleks on näiteks "äratundmine" looduses, vajadus teatud päritolu mööbli jm asjade järele, harjumuspärased toidud (KV 758: 199).

Korter või elukoht on inimesele vajalik, kuid inimesel võib olla eluperioode, kus püsiva katusealuse puudumine ei tekita probleemi. Siis võidakse ka ajutised peatuspaigad muuta koduseks.

Mul on küll niisugune iseloom nagu vanasõnas: “Kus kott, seal kodu, kus õhtu, seal öömaja.” Kohanen kiiresti, aga ikka unistan aiast, metsast, kus vahel saaks olla omaette, et poleks teiste inimestega ninapidi koos, kirjutab maalt linna elama asunud mees (KV 758: 302).

Aga kui muud ei olnud, oli ka Ameerika sõjaväetekkidega neljaks eraldatud toa nurk Saksa sõjaväe kasarmus, kus Dii-pii [Displaced person] laagrid paiknesid, kodu ja kodune. Sul oli oma voodi, oma nuga, kahvel ja hambahari ning palju kodumaalt kaasa toodud mälestusi. Ning lootusi (KV 758: 122).

Kodutunne võib olla ka eelkõige seesmine, suhetele rajanev.

Lapsepõlves on kõige tähtsam vanemate juuresolek ja alles seejärel ümbrus. Vanemas eas tuuakse esile aga tuttav ümbrus, mis ei vähenda lähedaste inimeste vajadust. Sõnaga “kodu” seostub minule esmajoones minu perekond, sõpradering ja ümbritsev loodus metsadega, kus saab seeni korjata (KV 758: 14). Sellesse ümbrusse kuuluvad aed ja mets, kus saab seeni korjata, või kodumaalt kaasa toodud mälestused. Tallinnas kasvanud inimesel võib näiteks olla kodutunde looduspidemeks meri (KV 758: 29).

7. LINNAKODU LOOMINE: EESKUJUD JA UUENDUSED

20. sajandi alguskümnendite esimese põlve linlastele olid kodu sisustamisel eeskujuks tollased jõukad elamised: *igatahes mitte isakodueeskujud, sest see oli olnud kõige armetum moonakamaja. [- - -] Tubade nimetused (eriti “saal”) olid kindlasti üle võetud Eesti mõisatest (KV 758: 181).* Millist järjepidevust kannavad linnakodud ja -pered? Jutustaja, kes teab oma vanemate – esimese põlve linlaste – kohta, et nad ei järginud kodu kujundamisel oma vanemate eeskujut, jälgendab ise oma vanemaid. Kõigist oma Tartu ja Stockholmi korteritest toob ta jutustuses esile pidepunktid, millest nähtub kodu järjekestvus (KV 758: 182–183; vt ka KV 758: 159 ja 161).

Miks püüdsid vanemad luua oma linnakodu maakodust erineva? Eeltoodud tsitaadis peegeldub üks põhjusi: maakodu oli nii vaene, sealt ei olnud midagi eeskujuks võtta. Kuid selles sisaldub teinegi aspekt. Küsigem, kes tulid linna.

1934. aastal Tallinnas sündinud naise neljandast põlvest esivanemad tulid maalt linna, kui nad ei suutnud käsitöölisena vabrikutööga võistelda, sest linn andis äraelamiseks tööd (KV 758: 166).

1924. aastal Tallinnas sündinud mees jutustab taluperest pärit vanaemast, kes *jäi rasedaks rändava lihunikuga, kes aga pistis jalga ja Leenaga ei abiellunud (KV 758: 223).* Pärast lapse sündi 1889. aastal ei olnud kodutalu lapsega tüdruku vastu lahke, mistõttu too kolis Tallinna.

1921. aastal Tartus sündinud mehe vanemad olid sattunud maalt linna, sest kumbki ei olnud leidnud talus oma kohta. Neist said 20. sajandi alguses väljarändajad Peterburi (KV 578: 175).¹¹

Teel maalt linna võis vahepeatuseks olla mõis. Näiteks lugu Saaremaa neiu ja noormehest ning nende tütrest. Noormees rändas Ameerikasse, kuid suri seal enne, kui jõudis oma lapse ja lapse ema enda juurde kutsuda. Ema saatusest kirjutab noorem poeg: *Kuna minu ema Reet ja ta tütar Pauliina olid ilusad ja tagasihoidlikud, sai ema vahepeal tööle Kaunispea mõisas teenijana. Sealt õppis kombeid ja arenes märgatavalt (EE 2001/32).* Jutustaja isa oli Saaremaa päritolu meremees. Kohaliku kombe järgi päris talu vanem poeg, teised lapsed, sealhulgas ka jutustaja isa, pidid talust lahkuma. Loo peategelased – jutustaja isa ja ema – said kokku Riias ning tulid sealt Tallinna, kus neil sündis poeg – selle loo üle 80-aastane jutustaja.

Kohavahetus on teatavat laadi sundus, mis annab ka siis lootusrikkaid võimalusi, kui tulla ilma kaasavarata. See on pürgimine parema poole, millesse on sisse ko-

deeritud ka varasema eluviisi terviklikkuse hajumine, sest kogu tervik ei sobi muutunud olukorda.

Üks tõsine muutus, mida võib tähele panna talu- ja linnapere sisesuhteid kõrvutades, on hierarhiliste suhete asendumine partnerlusega (KV 758: 137; 160). Samuti peresisese tööjaotuse muutumine (kui mitu põlvkonda ei ela enam koos, mis on linnaperes tavaline, nõrgeneb ka nende majanduslik ja sotsiaalne side). Sellepärast ongi ootuspärane, et liikuva eluviisiga inimestele saavad tähtsaks suhted naabritega, töökaaslastega jne.

Samasugune suhete muutumise skeem ei leia aga kinnitust baltisakslaste jutustuses. On tähelepanndav, et isa ja suguvõsa meesliine tutvustavad nad töö ja geograafia kaudu (*oli raamatupidaja Peterburis ühes Saksa puidufirmas; oli pangatöötaja*), ema ja naise üldse meeste (abikaasa või isa) töö või tegevuse kaudu (*oli Riia kaupmehe tütar*). Peres oli selge rollijaotus, kus isa hoolitses sissetulekute, ema laste, kodu ja peretraditsioonide eest, vanaema aga hooldas aeda. Hierarhilised suhted võtsid kaemusliku vormi näiteks söögilauas või tubade jaotuses pereliikmete vahel, aga ka elukutsevalikul jms (vt nt KV 758: 13 jj; 19; 23; 85; 112; 320). (Vahelepõikena rõhutan, et peretraditsioonid antakse edasi emalt lastele, nagu märgivad mitmed baltisakslased.) Seega ei taandu küsimus hierarhilistest või partnerlusele rajanevatest suhetest maa- ja linnakodu erinevusele, vaid pereliikmete tööhõivele. Baltisaksa peredes olid naised kodused, eesti linnaperedes käisid tavaliselt ka nemad töö.

1920. aastate esimese põlve tallinlased kasvasid oma lapsi sakslaste eeskujul, kelle võsukesed end silmanähtavalt teisiti ülal pidasid:

Ema eeskujuks olid aga "saksa lapsed", kes kõndisid tänavatel korralikult vanemate käekõrval ega hüpanud jalalt-jalale, kes tänasid ja palusid korralikult jne (KV 758: 161).

Jutustaja näikse küll suhtuvat ema eeskujuvallikusse ja nõudmistesse muigega, kuid on võtnud sellest eluperioodist kaasa tõdemuse, et kõige olulisem on teadmine, kus mida öelda, kus koguni vait olla.

Ühelt poolt püüdisid maalt linna tulnud eestlased baltisaksa kultuuri poole, kuid löid samas oma elurütmi: see oli kiirelt muutuv, kajastades elujärje paranemist või halvenemist, ema ja isa rollid peres võrdsustusid, kui naine asus tööle, lapsi polnud peres enam kuigi palju (kaks-kolm, aga üha sagedamini ka üksainus), lapsed hakkasid käima lasteaias.

Rändamise ja kolimisega kohanetakse, sest kujundatakse kohanemisstrateegiad (luuakse mälus sobivad pidepunktid, häälestatakse end muutustele, õpitakse suhtlema võõrastega). Kuid seda toetab ka linnastuv ühiskond ise, mille näiteks on kas või kolimisteenuse olemasolu (KV 758: 121).

Kahe maailmasõja vahel toimusid muutused ka taluelus, seda 1930. aastatel koolide, eriti kodumajanduskoolide mõjul. Kuusalu Kolga valla põlistalu peretütar kirjutab:

Nimelt löi eesti aja lõpupoole sisse teatud moderniseerimislaine. See algas õe kaudu, kes oli õppinud Tallinnas Pedagoogilises Aianduskoolis ja Saku Kodumajanduskoolis. Tema tungival nõudmisel viidi kõigepealt lakka kõik pildid. Ainult ema leeripilt jäi [- - -]. Siis kuulutas ta sõja kõikidele treitud nuppudele ja igasugustele nikerdustele, mis kaunistasid voodite otsi ja kappide pealseid. Ema oli alguses vastu, et isa kunagine kätetöö nüüd tühjaks tunnistati, kuid hiljem andis järele (KV 752: 270).

KOKKUVÕTTEKS

Eelkäsitletu peegeldab vaateid Tallinna ja Tartu koduelule 1920.–1930. aastatel. See on kirja pandud erinevates geograafilistes punktides 1990. aastatel.¹² Elustiili muster on suhteliselt stabiilne ja selle järgi korraldatakse tavaelu. Teatav elustiil on

võimalik vaid kindlates raamides, mida kujundavad sellised tegurid nagu demograafiline käitumine, perestruktuur, tööjaotus, kodukorraldus jms (Rosenbaum 2000). Nii erineb põlislinlase elustiil esimese põlve linnaasuka omast, tööl käiv pereema sunnib peale teistsuguse elulaadi kui see oli koduperenaisega peres. Jutustused peegeldavad neid muutumisi. Teisisõnu: jutud ei peegelda mitte ainult ühe inimese (jutustaja) käekäiku, tema tööd ja pereelu, vaid kajastavad ühtlasi ka seda ühiskondlikku ja ajaloolist tausta, mis on kujundanud tema elustiili.

Linn on alati võtnud vastu inimesi, kes ei ole maal oma kohta leidnud. Need võisid olla näiteks talupere nooremad lapsed, kes pärimistavade tõttu pidid kodunt lahkuma. Oli ja on neid, kes ei leidnud maal tööd. See kõik oli seotud ühelt poolt maarahvastiku kasvuga, teiselt poolt tööstuse ja kaubanduse arenguga linnas.

Taluühiskonna suurperes valitsesid hierarhilised suhted. Linnaperedes, kus isa käis tööl ja ema oli kodune, oli peresisene tööjaotus selgepiiriline ja siingi ilmes teatav hierarhilisus. Tavaliselt kuulusid siis naise pädevusse majapidamistööd, laste kasvatamine ja traditsioonide alalhoidmine. Neis linnaperedes, kus tööl käivad nii isa kui ka ema, valitsevad enamasti partnerlussuhted: kodused töö- ja tegevussfäärid on jaotunud individuaalsemalt. Hariduse omandamine on muutnud oluliselt naise kohta peres.

Võiks oodata, et seoses individualiseerimisega kaob pere kui privaatsfääri osa inimese eluloojutustuses, kuid nii see ei ole. Privaatsfäär on inimese kujunemisel oluline (vrd Lipp 1993: 3), just sellisena jäädvustubki see valdkond elulukku, millest üht osa jagatakse laiemale lugejaskonnaga. Intiimseid seiku ei avalikustata, kuigi neilegi vihjatakse.

Kasutatud allikad ja kirjandus

EE = Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuurilooline Arhiiv, ühenduse Eesti Elulood elulugude kogu.

KV = Eesti Rahva Muuseum, teatmekogu "Kirjasatjate vastused".

Ahonen, Sirkka 1998. *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Historiallisia tutkimuksia 202. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Bela-Krumiõa, Baiba 2001. Tavaliselt mahavaikitud. Muutuv maailm apoliitilises eluloos. – Tiiu Jaago (koost). *Pärimuslik ajalugu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 132–136.

Gullestad, Marianne 1999. Kodukujundus kui rahvakultuur. – Anu Järs, Anu Kannike, Heiki Pärdi (toim). *Skandinaavia kultuurianalüüs*. Studia ethnologica Tartuensia 3. Tartu: Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool, lk 128–161.

Jaago, Tiiu 1995. Suulise traditsiooni eripära vaimses kultuuris. Peculiarities Oral Tradition in Intellectual Culture. – *Pro Ethnologia* 3. Tartu, lk 110–121.

Jaago, Tiiu & Jaago, Kalev 1996. "See olevat olnud ...". *Rahvaluulekeskne uurimus esivanemate lugudest*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Jaago, Tiiu 1997. *Perepärimus*. Rahvaluule ülemastme kursus. Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool. E-väljaanne: <http://haldjas.folklore.ee/rl/folkte/pere/pere.htm>.

Jaago, Tiiu 1999. Conflict, experience and nostalgia in family narratives. On the Example of Estonia and Finland. – *Folklore*. Vol 12. Pp 71–87. E-väljaanne: <http://haldjas.folklore.ee/folklore/vol12/famnarr.htm>. = Konflikt, kogemus ja nostalgia perepärimuses Eesti ja Soome näite varal. *Mäetagused* 11, lk 98–112. E-väljaanne: <http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr11/perep.htm>.

Jaago, Tiiu 2000. "Esiisa tuli...". Kodukoha mõiste päritolujutustustes. "A Forefather Came...". The Concept of Native Place in Tales of Origin. Summary. – Aivar Jürgenson

(koost ja toim). *Eestlane ja tema maa*. Konverentsi “Kodumaa ja kodupaik: eestlase territoriaalne identiteet” (16.–17. november 1999) materjale. Tallinn: Ajaloo Instituut, lk 168–185.

Jaago, Tiiu 2001a. Kuidas mõista pärimusjutu tõde? How to interpret the truth of a traditional narrative? Summary. – Terje Anepaio & Ene Kõresaar (toim). *Kultuur ja mälu*. Konverentsi materjale. *Studia ethnologica Tartuensia*. Nr 4. Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 227–243.

Jaago, Tiiu 2001b. Perepärimus ajaloo peegeldajana. – Tiiu Jaago (koost). *Pärimuslik ajalugu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 265–280.

Lipp, Carola 1993. Alltagsforschung im Grenzbereich von Volkskunde, Soziologie und Geschichte. Aufstieg und Niedergang eines interdisziplinären Forschungskonzepts. *Zeitschrift für Volkskunde* 89. Jahrgang. I, S. 1–33.

Mikita, Valdur 2000. *Kreatiivsuskäsitluste võrdlus semiootikas ja psühholoogias*. Dissertations semioticae Universitatis Tartuensis 3. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Palli, Heldur 1998. *Eesti rahvastiku ajaloo lühiülevaade*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia Kirjastus.

Pärdi, Heiki 1998. *Kodu ja pere*. Küsimusleht nr 185. Eesti Rahva Muuseum. Tartu.

Rahi, Aigi 2001. Sündmus eri allikate valguses (küüditatute näite varal). A historical event in the light of different sources (According to the reports of repressed people). Summary. – Terje Anepaio & Ene Kõresaar (toim). *Kultuur ja mälu*. Konverentsi materjale. *Studia ethnologica Tartuensia* 4. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 216–226.

Rootalu, Liina 2001. Peterburi eestlaste rahvuslikust identiteedist ja Eesti Seltsist. – Tiiu Jaago (koost). *Pärimuslik ajalugu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Lk 41–52.

Rosenberg, Heidi 2000. *Geburtenkontrolle und Geburtenrückgang im 19. u. 20. Jahrhundert*. [Loengumaterjalid. Seminar für Volkskunde, Georg-August-Universität. Göttingen. Käsikiri (2000) rahvakultuuri seminari raamatukogus Göttingenis].

Sermat, Vello 1989. Meie identsusest eestlasena. Mõtteid teest tagasi inimese ja ühiskonna juurde. *Akadeemia* 4. Lk 770–790.

Viited

¹ Toetun siin oma varasematele teemakohastele kirjutistele: Jaago 1995; 1998; 1999; 2000; 2001a; 2001b; Jaago & Jaago 1996.

² Vt nt Jaago & Jaago 1996: 108–109.

³ Vrd: Soomes toimus üleminek pärimuslikult ühiskonnalt modernsele 1950.–1970. aastail, selle käigus lühenes esivanemate mäletamine kolmanda-neljanda põlvni, kusjuures tänapäeval tuntakse hästi veel vanavanemate nimesid ja elukohti, teadmised vaarvanematest on aga juba hägustunud. Muutuste põhjuseks arvatakse vana- vanematest lahus elamist (Ahonen 1998: 61).

⁴ 1949. aasta küüditatute hulgaks on arhiiviandmete põhjal pakutud rohkem kui 20 700 inimest, kuid tunnetuslikult on selles arvus kaheldud ja oletatud nende hulgaks kuni 60 000. Küüditatute nimekirjade ja mälestuste omavahelisest seosest vt lähemalt Rahi 2001.

⁵ Olgu siinkohal näiteks kas või inimeste leige suhtumine valimistesse. Vrd ka Baiba Bela-Krumiõa (2001: 132) andmeid lätlaste suhtumisest poliitikasse 1920.–1930. aastail.

⁶ Vrd: Peterburi eestlaste rahvusliku identiteedi keskpunktiks on kodu; hariduse ja tööga seostub lojaalsus riigile (Nõukogude Venemaale). Eesti eestlaste silmis on kõik nimetatud sfäärid seotud eesti identiteediga. Ka ajalugu (näiteks massirepressioone) elati läbi ning tõlgendatakse erinevalt. Ühelt poolt olid massirepressioonid Peterburi eestlastele saatuslikumad: algasid kümme aastat varem kui Eestis, repressioonide käigus lõppes võimalus saada eestikeelset haridust, väidetavasti hakkasid paljud oma rahvuslikku kuuluvust salgama, algas assimileerimine. Ükski neist ilminguist ei kaasnud repressioonidega Eestis. Repressioonide teema esitatakse Peterburi eestlaste jutustustes pigem enesekohaste faktide kui hinnangutena. Toimunut vaadeldakse laiemas kultuurilises ja poliitilises kontekstis: kõneldakse küll eestikeelsete koolide kaotamisest ja rahvuslikust tagakiusamisest, kuid paralleelselt räägitakse ka inimlikkusest: *Koolis töötasin 1932st 1937. aastani, siis aeti eesti klassid laiali. Siim võeti kinni ja tapeti muidugi maha. Õpilased läksid üle vene klassidesse. Mind võeti vene kooli üle. [- - -] Mul vedas, et õpilased olid lahked, sõbralikud. [- - -] Ka vene õpetajad nagu hellitasid mind* (Rootalu 2001: 43–47 (tsiteeritud Peterburi eestlaste eluloojutustused olen saanud samuti Liina Rootalult); Rahi 2001, vrd ka Jaago 1999). Analooilistes sündmustes olid Eesti ja Peterburi eestlaste võimalused (sh ettekujutused oma võimalustest) ja hinnangud läbielatule erinevad. Eelöeldu kinnitab, et enesemääratluses on oluline kokkukuuluvus elukoha kui teatud territooriumiga (mis aga ei pruugi tähendada ühtlasi riigi territooriumi).

⁷ Konfliktjutustuste kohta vt Jaago 1999.

⁸ Näiteks EE 47; 89; 202.

⁹ Näiteks EE 16; 17; 32; 34; 39; 42.

¹⁰ Näiteks nõukogude aja algusaastate tüüpilisi pulmi kirjeldavad elulood EE 17; 31; 40; 44.

¹¹ 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses maalt linna siirdunute arvu järsk kasv oli seaduspärane, kui arvestada sellele eelnenud maaelanikkonna kiiret suurenemist (vt lähemalt Palli 1998).

¹² Pärast Teist maailmasõda muutus koduelu Eestis murranguliselt (talude hävitamine, kolhooside loomine; linnades ühiskorterikogemus, vt EE 21 ja 2001/89). Seetõttu tuleb seda perioodi vaadelda eraldi.